

rejagt med sække og avnekurve. Billerne blev fra træerne rystet ned på gamle lagner, et par piger holdt i hjørnerne og bar fangsten til kurvene. Sognefogeden betalte 2 øre pundet (ca. 500 oldenborrer) (NSjælland o. 1900; 4). Om formiddagen blev dyrene afleveret i hele vognlæs på mejeriet, som dræbte dem i et dampbad (Øjylland o. 1885; 5), eller de passerede gennem et knuseværk.

Der rådede blandt zoologer nogen uenighed om årsagen til oldenborreplagens bratte ophør. Vilh. Bergsøe anså masseindsamlingen for at have bevirket det enorme fald i oldenborrerens antal, mens I. E. V. Boas' undersøgelse pegede mod, at larverne blev angrebet af en bakterie, der o. 1900 tilintetgjorde næsten hele bestanden.

1922 og 1926 indtraf i Sønderjylland en masseudklækning af en anden oldenborre-stamme: »Luften var om aftenen i flere dele af [Haderslev] fyldt med tusinder og atter tusinder af disse insekter ... der var store strækninger, hvor træer og buske stod fuldstændig afløvede« (6). 1930 og 1934 iagttoges store sværme i SSjælland; dette gentog sig 1938, og samme år sluttede den offentlige indsamling, hvor man betalte 30-50 øre pr. kg.

Oldenborrer kan endnu hist og her anrette nogen skade i planteskoler, frugtplantager og roemarker.

Oldenborrelarver kunne bruges som kalkunfoder (1763; 7) og blev regnet for et udmærket svinefoder; på Nyborgegnen samlede børn dem o. 1870 til gæssene (8). De dampskoldede eller knuste biller gav, evt. blandet med brændt ler og kalk (1863), en slags kompostgødning (9); knuste og ovtørrede tjente de som fjerkræfoder.

Af 16 pottes oldenborrer kan presses 6 pottes belysningsolie (1 pot = 0.97 l), og »da nu oldenborrer i mangt et år kan samles skæppevis uden omkostninger, og haveejere med glæde vil tilstå fattige familier at holde deres træer befriet for dem, synes en sådan anvendelse ... at måtte kunne komme mange fattige folk tilgode i disse på belysning dyre tider« (1856; 10).

Mod væggelus: en flaske fyldes halvt med bomolie og resten med levende oldenborrer; når de er døde destilleres olien i solen og man bstryger væggene med olien; oldenborrerne skal blive liggende i olien, »som selv om den er flere år gammel viser god virkning« (1804; 11).

Et berømt middel mod »vandskræk« (hundegalskab) er at lade majmåneds oldenborrer dø i honning og indgive patienten dem hele eller en af dem udpresset saft (12).

Oldenborren bortfører den forskrækkede Tommelise fra åkandebladet. Illustration af Hans Tegner til H. C. Andersens eventyr »Tommelise«.

LITTERATUR: (1) 168 2,132; (2) 873 9,189; (3) 50d 6; (4) 599 19181; (5) 599 15682 (Uggelhuse); (6) 72b 212; iøvrigt: 50b 1,401ff; 385 28,1887,449f; 154 709-12; 756 18,1924,119; 72; (7) 693b 1,665; (8) 502 67; (9) 78 8,1863,127f; 50d 24; (10) 498 3,1856,320; 78 8,1863,111f; (11) 174 2,159; (12) 464p 132.

BØRNELEG

Om aftenen stillede man sig ved et vindue og sang mod oldenborrerne: Aftenbakke, flyv! flyv! (Frederiksberg o. 1870; 1). Børn sagde til en fanget oldenborre:

Flyv, *ållentår*, flyv! i morgen klokken syv skal du mist' dit *lyv* [liv] med en rusten *kniv* [kniv] (Vonsbæk 1886; 2); flyv, flyv, din lille blomstertyv! du skal stikkes i *æ lyw* med en gammel rusten *kniv* (Haderslevengen; 3); oldenborre, flyv, flyv, i morgen får vi godt vejr (1820; 4) sml. løbebille (s. 114), mariehøne (s. 120ff), skarnbasse (s. 130).

»Vi børn undersøgte dem nøje. Var de sorte på krop og ben, var det almindelige oldenborrer, var benene røde var det dronninger, og var både krop og ben røde var det konger« (Rise s., Sønderjylland o. 1920; 5).

H. C. Andersen omtaler i eventyret Pigen, som trådte på Brødet (1859) en formentlig datidig børneleg. Hun stikker en nål gennem en oldenborre og en skarnbasse, lægger et grønt blad eller

lille stykke papir ved dem, og idet oldenborren griber fat i bladet eller papiret siger hun: nu læser oldenborren, se hvor den vender bladet! – I 7. afsnit af romanen O. T. (1836) syer kvinder en oldenborre ind i en hovedpude, så gæst ikke kan falde i søvn.

LITTERATUR: (1) 847d 27; (2) 160 1904/27: 3018; (3) 212c 2,738; (4) 847 3,134; 464i 468; (5) 599 31883.

TALEMÅDER, GÅDER M.M.

Opføre sig som en forvildet oldenborre (1826; 1), fare omkring (eller: se ud) som en forstyrret oldenborre. – Der er så mange oldenborrer i år, at man ikke kan komme over til Snoghøj for dem (færgemanden ville have penge) (2) jf. gåden: hvorfor kan man ikke komme over Bæltet for lutter oldenborrer? (3).

Når oldenborrerne hører op kommer studenterne (Haderslev, 1870; 4).

I en løgnehistorie blev tørvemoserne til på den måde, at en verdensstorm fejede uhyre mængder oldenborrer ned i alle fordybninger med vand, og her blev de presset sammen (5).

En mand gik en aften sent hjem, og mange store oldenborrer fløj tæt omkring ham; han fangede et par stykker og lagde dem i sin tobaksdåse – næste morgen var de blevet til dukater, det han så var

altså bjergmandens penge (6), sml. skarnbasse s. 130.

LITTERATUR: (1) 903 4,3,65; (2) 212c 2,738; 464c 53; (3) 464n 229; (4) 459b 149; (5) 464h 1, 113; (6) 464 3,35 (Måbjerg).

PROSA OG POESI

Fuldkommen hensigtsmæssig i sin indretning som flyver og som skadedyr. Smuk og indtagende er han af ydre med brune vinger og det sorte hoved med de store røde følehornskøller, der bevæger sig hid og did, mens det brutale hoved med et udtryk som en olm tyr nikker ad mig, og de stærke ben sparker og graver i min hånd (a); en snurrende lyd som fra dybe kobberspundne tråde, stigende og faldende, men bestandig er tonen der. Hele forårsnattens sjæl og mystik er i denne lyd ... det er oldenborrerens summen (b), den snurrede som en lillebitte velsmurt flyvemaskine, alle dens fine maskindele strålede i solglansen, så der stod en glorie omkring den; dens røde følehorn struttede ligefrem af iver, livslyst og nysgerrighed (c) *Achton Friis* (1).

Små oldenborrer i brun diplomat *Harald H. Lund* (2). Halvt tungsindigt, sært tilpas, - brumler oldenborrens bas *Fredrik Nygaard* (3).

LITTERATUR: (1) a 248c 1,50; b 248c 1,82; c 248 2,199; (2) 537g 50; (3) 641d 10f.

Fantasibillede med oldenborre fra en gammel børnebog. Illustreret Tidende 19-11-1865.

